

نقش مفاهیم معنوی و اصول کالبدی معماری ایرانی اسلامی در طراحی باغ موزه های دفاع مقدس (مطالعه موردی باغ موزه های کرمان، همدان)

مهدی حمزه نژاد^۱ زهرا برومند^{۲*}

استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران (mhamzenejad@iust.ac.ir)

آدانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد

بیرجند، ایران. (zahraboromand_t@yahoo.com)

چکیده:

با توجه به اهمیت حفظ و انتقال ارزشهای دفاع مقدس که تجلی‌گاه ایثارگری و شهادت طلبی است که باید برای ترویج این روحیه و انتقال آن به نسلهای بعد تلاش کرد، در واقع آنهایی که آن روزها را ندیده اند یا به یاد ندارند امروز به دنبال تصویری ملموس تر از رشادتهای دفاع مقدس می‌گردند و احداث باغ موزه های دفاع مقدس می‌تواند در انتقال فرهنگ ایثار و شهادت، دلاوری‌ها و رشادتهای غیورمردان ایران اسلامی در به ثمر رساندن نهال انقلاب اسلامی و مجاهدتهای رزمندگان اسلام به نسلهای بعد نقش بسیار ارزنده‌ای داشته باشد، در این راستا با توجه به روند طراحی واحداث باغ موزه های دفاع مقدس در سراسر ایران اسلامی از یک سو و تاکیدات مقام معظم رهبری مبنی بر حفظ و احیای معماری ایرانی اسلامی به عنوان یک میراث هویتی اهمیت و نقش اصول و مفاهیم معماری ایرانی اسلامی در فرآیند طراحی باغ موزه ها به عنوان فضایی که وظیفه اصلی آنها روایت گری سلحشوری و ایثار بزرگ مردانی است که در راستای محافظت از ارزشهای سرزمینی خود حماسه ای بی همتا را در تاریخ معاصر خلق کردند از این رو در پژوهش حاضر دو مجموعه باغ موزه دفاع مقدس در استانهای کرمان و همدان را با روش تحلیلی-توصیفی از حیث سازگاری با اصول و مفاهیم معماری ایرانی اسلامی همچون اصل مسجد محوری، پرهیز از بیهودگی، سلسه مراتب فضایی، نیارش و ایستادگی، مردم واری و احترام به طبیعت مورد بررسی و تحلیل قرار داده ایم که در پایان مشخص گردید در باغ موزه دفاع مقدس کرمان طراح تا حد امکان سازگاری مجموعه با اصول کالبدی معماری ایرانی اسلامی را مبنا قرار داده است و در باغ موزه همدان نقش مفاهیم معنوی و معنایی پررنگ تر می باشد، و در پایان راهبردهایی را جهت طراحی باغ موزه های دفاع مقدس که در آینده قرار است ساخته شوند مبتنی بر اصول فوق پیشنهاد داده ایم.

واژگان کلیدی: باغ موزه، دفاع مقدس، اصول و مفاهیم، معماری ایرانی اسلامی

مقاله حاضر برگرفته از پایانامه کارشناسی ارشد نگارنده با عنوان طراحی باغ موزه دفاع مقدس مشهد است که به راهنمایی جناب آقای دکتر مهدی حمزه نژاد توسط نگارنده در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند انجام گرفته است.

۰۹۱۵۵۰۳۶۳۲۷ (zahraboromand_t@yahoo.com)

مقدمه:

سرزمین ایران از دیر باز دارای فرهنگ و تمدن غنی و هنری والا مرتبه بوده است. فرهنگ و هنر اسلامی ایران نتیجه دمیده شدن روح اسلام در کالبد همان فرهنگ و هنر کشورمان بوده است که حاصل آن فرهنگی شکوهمند و هنرهایی نغز گردیده که هر بیننده ای را وادار به تحسین می کند. فرهنگ و هنر اسلامی ایران در طول تاریخ همواره دارای یک روند تکاملی مداوم و مستمر بوده است که با تکیه بر گذشته خود با زبانی مناسب زمانه بیان می گردیده است. متأسفانه امروزه شاهدیم که به دلیل عدم درک مناسب از مفاهیم آن، ویا کپی برداری ظاهری از فرهنگ و هنر غربی این فرهنگ غنی و هنر ارزشمند کشورمان رو به فراموشی رفته است (علیپور خیبر، ۱۳۹۲). ارزشهای دفاع مقدس باتوجه به جاذبه خاصی که دارند می توانند در فضای جدید با قالبی مناسب به عرصه گفتمان فرهنگی وارد شوند این ارزشها به دلیل بهره مندی از عناصر قدرتمند، برای ماندگاری و درونی شدن ناگزیر از ورود به فرایند اشاعه فرهنگی هستند یعنی باید عناصری را وام دهند و عناصری را وام گیرند. وگرنه نه تنها پذیرفته نمی شوند بلکه برای آنها بهایی تعیین نخواهد شد، حاملان ارزشهای فرهنگی باید به این نکته توجه کنند که می بایست فعالانه در فرایند اشاعه فرهنگی وارد شده و بدانند که فرایند اشاعه، فرایندی دوسویه است و پیچیدگی تغییرات فرهنگی نیز در همین نکته است که تعادل موجود همواره از طریق عوامل خارجی به بحران و بی سامانی می رسد و این فرایند در نهایت به سازگاری و شکل گیری تعادل جدید منتهی می شود. بنابراین ورود عناصر فرهنگی غیرخودی که تعادل موجود را به هم می زند و بعضاً ممکن است ناخوشایند باشد در نهایت پس از تعامل با ارزشهای متعالی عرضه شده به تعادل مجدد و جدید می رسد، به این ترتیب غنای ارزشهای مورد نظر در گرو تعامل با ارزشهای دیگر است و شرط حیات آنها ورود به عرصه تحولی است که از آن گریزی نیست. در یک مقطع تاریخی شاهد بودیم که امام راحل (ره) در مقام یک نخبه فکری، حرکت فرهنگی را سامان داد که ضمن هدایت جامعه به سوی تحول فرهنگی آن را از تمامی آسیبهای موجود فرهنگی اجتماعی حفظ نمود. این مسیر طی نشد مگر از طریق روشنگری ایشان درباره مبانی معرفت دینی و آن هم آنچنان قدرتمند و شفاف و بدون واسطه به نظارت اجتماعی قوی ختم شد که محصول آن تضامن اجتماعی در پیشبرد اهداف مقدس انقلاب اسلامی بود. (مهریزی، مهناز و آریتا رجبی، ۱۳۹۳). و در این میان خلق فضاهایی از قبیل باغ موزه های دفاع مقدس در راستای تحقق اهداف فوق که با زبان الگویی معماری روایتگری اصول و ارزشهای آن روزها و گفتمان سازی فضای امروز در حوزه مقاومت و ایستادگی را عهده دار می باشد از جایگاه ویژه ای برخوردار می باشد که سازگاری هرچه بیشتر این مجموعه ها با اصول و مبانی معماری سرزمینی مطمئناً به درک و فهم هرچه بهتر موضوع کمک شایانی خواهد نمود.

مفاهیم معنوی شهادت و اصول و الگوهای معماری ایرانی اسلامی

اسلامی با مبانی و مفاهیم معماری پایدار مشابهت هایی دارد که قابل تأمل است. اصولی که استاد محمد کریم پیرنیا برای معماری ایران تعریف کرده است (مردم واری، پرهیز از بیهودگی، نیارش، خودبسندگی و درون گرایی) نیز با مفاهیم و اصول معماری و شهرسازی پایدار هماهنگی دارد. «مردم واری»، به معنی رعایت تناسب میان معماری و نیازهای مادی و معنوی و روش زندگی انسان، باعث ایجاد تناسبات و کیفیت فضایی بر مبنای نیازهای انسان و شرایط محیطی و دستیابی به آسایش انسان شده است. که در اتاق ها، حیاط ها و بسیاری از فضاها و عناصر معماری خانه های ایرانی دیده می شود. «پرهیز از بیهودگی» به معنی هدف دار بودن معماری و عدم انجام کار بیهوده باعث شده که عناصر معماری ایران علاوه بر جنبه های تزئینی، دارای ویژگی های عملکردی و اقلیمی نیز باشند، که این مسئله در کاربردی زیر گنبدها و ارسی ها رعایت شده است. «نیارش» در معماری ایران باعث ایجاد عناصری شده که علاوه بر ساختار ایستا و مقاوم، دارای ویژگی های اقلیمی نیز هستند مانند دیوارها، جرزها، طاق ها و گنبدها «خودبسندگی» به معنی استفاده از منابع، امکانات و مصالح بومی (بوآورد) باعث هماهنگی معماری

و محیط و حداکثر استفاده از منابع تجدید پذیر و عدم تجاوز به منابع و نیازهای آیندگان شده است ، استفاده از خاک گود برداری شده از حیاط و گودال باغچه در ساخت خشت و گل و احداث بنای خانه بر همین اصل استوار بوده است . « درون گرایی » در معماری ایران به معنی حفظ فضاهای درونی از شرایط بیرون و سازماندهی درونی فضاهای معماری ، علاوه بر اینکه ریشه در باورهای فرهنگی و آیینی ایران دارد به شرایط محیطی و اقلیمی نیز وابسته است ، که باعث خلق عناصری مانند : حیاط مرکزی ، گودال باغچه و بسیاری از عناصر وابسته به آن ها شده است (پیرنیا ۱۳۸۲ ، ۳۶-۲۶). در الگوی معماری سنتی مناطق کویری ایران صرفه جویی در مصرف انرژی ، به شیوه های گوناگون مورد نظر بوده است در این شهرها فرم ساختمان ها چه به لحاظ ظاهر و چه به لحاظ نحوه ی ترکیب و توزیع فضاهای مختلف ، زمینه ی کاهش مصرف انرژی را فراهم می آورد. در این مناطق با ایجاد یک حیاط مرکزی در وسط ساختمان و تعبیه حوض آب و احداث باغچه باعث افزایش رطوبت در فضای زیستی ساختمان شده و دیوارهای خشتی و آجری که به لحاظ تحمل بار سنگین طاق های قوسی و گنبدی با ضخامت نسبتاً زیاد ساخته می شوند ؛ مانند : یک خازن حرارتی ، نوسان درجه حرارت در طی شبانه روز را کاهش می دهند (قبادیان، ۱۳۸۷ : ۱۲۹) . اصل سلسله مراتب فضایی به سه صورت، سلسله مراتب دسترسی، عملکردی و فضایی وجود داشته است. سلسله مراتب دسترسی محله را از تردهای عبوری در امان نگه می داشت و ویژگی آرام بخشی آن را برای ساکنین محله ملموس و محفوظ می نمود، سلسله مراتب عملکردی یعنی استقرار خدمات و عملکردهای عمومی در مراکز محلات پاسخ گوی مناسبی به نیازهای ساکنین بود و سلسله مراتب فضای عمومی به خصوصی، به حریمیت و قلمروهای هریک از فضاها پاسخ می داد.(ثقه الاسلامی، امین زاده، ۱۳۹۲) از این رو در پژوهش حاضر باتوجه به تاکیدات مقام معظم رهبری در حوزه بازخوانی و احیاء معماری ایرانی-اسلامی و سرزمینی از یک سو و از سوی دیگر باتوجه به احداث باغ موزه های دفاع مقدس در سالهای اخیر و نقش آنها در حوزه مفاهیم معنوی و فرهنگی دونمونه از این مجموعه ها در استانهای کرمان و همدان را از حیث سازگاری با اصول و مفاهیم معماری ایرانی اسلامی به روش تحلیلی-توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده ایم.

پیشینه تحقیق:

مطالعات و تحقیق های مهندسی و شرکت های مهندسی مشاور در جهت طراحی و اجرای پروژه های موزه از جمله مطالعات مهندسی مشاور خان محمدی جهت طراحی «پارک موزه سرداران شهید کرمان»، مهندسی مشاور باوند جهت طراحی «فرهنگسرای دفاع مقدس اصفهان» و مهندسی مشاور پارک موزه برای انجام مطالعات «پارک موزه تبریز»، نمونه هایی از این نوع تحقیق ها می باشند، و در زمینه پژوهش های دانشگاهی می توان به پایانامه هایی با عنوان پارک موزه دفاع مقدس تبریز، محمدباقر کنگری، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و صنعت ایران، استاد راهنما-محمدعلی خان محمدی (۱۳۸۰) طراحی موزه دفاع مقدس در اراک ، مریم زندیه و کیلی ، پایانامه کارشناسی ، دانشگاه دانشگاه تهران ، استاد راهنما-عیسی حجت (۱۳۸۵) باغ موزه دفاع مقدس آیین حماسه و حضور، مهدی ذاکری ، پایانامه کارشناسی ارشد ، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، استاد محمدهادی مهدیزاده (۱۳۸۷) اشاره نمود.

تجزیه و تحلیل نمونه های موردی (باغ موزه دفاع مقدس همدان)

همدان، کهن شهری که در سینه خود هزاران فراز و نشیب تلخ و شیرین را ثبت کرده عظیم ترین یادمان دوران سلحشوری و رشادت فرزندان این آب و خاک را در دل خود جای داده باغ موزه دفاع مقدس همدان با بهره گیری از تکنولوژی های مدرن و با همکاری مهندسانی از کشور کره شمالی، در یکی از نقاط خوش آب و هوای همدان واقع شده و روزانه انبوهی از مردم همدان و گردشگران داخلی و خارجی این موزه را برای بازدید انتخاب می کنند محوطه بیرونی موزه علاوه بر مجموعه دیدنی های موزه، با تجهیزات نظامی، تندیس مقدس تعدادی از فرماندهان شهید، مجموعه های تفریحی مثل آب نما ها به گونه خاصی طراحی شده

اند و در شب ها صحنه های بسیار نورانی و دلپذیری را برای بازدیدکنندگان ایجاد می کنند این موزه قدمی هرچند کوچک، در راستای زنده نگاه داشتن یاد و خاطره شهدای هشت سال دفاع مقدس و پایداری بعد از جنگ تحمیلی دلیر مردان عرصه مقاومت و ایثار و از آن مهم تر قدم نهادن در راه سرخ شهادت و ایستادگی است که دلاوری های بزرگمردان این خطه را به تصویر کشیده است، حیاط این مجموعه به تنهایی یک باغ موزه قابل توجه است این موزه عظیم در منطقه عباس آباد همدان و در سمت راست ورودی بلوار کولاب همدان ساخته شده ، به غیر از ادوات نظامی که به معمول چنین فضاهایی همواره در اطراف قرار می گیرد مجسمه های ارزشمند و تحسین برانگیزی نیز با ظرافت و حوصله ساخته و در جای مناسبی قرار گرفته است. در مسیر منتهی به ورودی موزه و در قسمت مرکزی باغ که برمبنای اصول باغ سازی ایرانی والگوی چهار باغ ساخته شده است، تندیس سرداران جنگی دیده می شود که در انتهای این راهرو اسامی هشت هزار شهید استان همدان بر روی دیواره قسمت فوقانی موزه، هر کدام بر روی تکه سنگی نوشته شده است.

(تصویر-۱)نمایی از حیاط های مرکزی باغ موزه دفاع مقدس همدان،نمایش چگونگی چیدمان المانها،ادوات جنگی وسردیس های رزمندگان وفرماندهان در محوطه(ماخذ:آرشیو نگارنده)

در ورود به سالن باغ موزه راهرویی وجود دارد که در اطراف آن اسنادی از جنگ و نوشته هایی در رابطه با آن از بزرگان قرار گرفته است و در ادامه جایگاه شهید گمنام قرار دارد. بازدید از موزه توجه بیننده به حرم امام رضا(ع) معطوف می کند این فضا با توجه به ضریحی که در سمت چپ قرار دارد و جنس سنگ استفاده شده در ساخت آن یادآور حرم امام رضا(ع) است. در ادامه مسیر مخاطب ناگاه با تاریخ چندهزاره ایران به شکلی بسیار چکیده مواجه می شود و نقشه کشورش را در دوران هخامنشیان که اوج اقتدار تاریخی ایران بوده می بیند و در ادامه نقشه کشور در دوره های مختلف و نحوه زوال آن بخصوص در دوران قاجاریه را مشاهده می کند. در نهایت و در ادامه روند تاریخی نیز شاهد جنگ تحمیلی هستیم و اینکه عراق چطور حریم مرزی ایران را شکست و رزمندگان در هشت سال کمترین امتیازی به این دولت ندادند. در ادامه نیز با آورده شدن اسنادی نحوه همکاری کشورهای مختلف با عراق و شکل تجهیز آن نیز در اختیار مخاطبان قرار گرفته است، بیمارستان دوران جنگ در همدان باغ موزه شده است با عبور از راهروهای این موزه در گوشه ای از دیوار، با بلوکهای قدیمی ای مواجه میشوید که به یادگار از بیمارستان دست نخورده که در ۱۳ سال تلاش به فضای فعلی تبدیل شده، باقی مانده است. بازسازی کوچه ای از خرمشهر که بر روی یکی از دیواره های آن نوشته "آمده ایم که بمانیم" به زبان عربی دیده می شود از دیگر زیبایی های این باغ موزه است.

(تصویر-۲) نمایی از سلسله مراتب فضایی و چگونگی نحوه دسترسی به فضاهای باغ موزه دفاع مقدس همدان و روایتگری مفهومی با استفاده از سردیس های فرماندهان ورزمندگان (ماخذ: آرشیو نگارنده)

یک کلاس درس پس از بمباران نیز در همین راهرو بازسازی شده و از صدا و نور در آن برای انتقال پیام استفاده شده است. به طوری که پس از صدای زنگ صدای کلاس درسی را می شنویم که در آن معلمی برای دانش آموزان دختر درس می دهد و ناگاه صدای آژیر خطر و سپس انفجار فضا را درهم می کوبد، هواپیماهای جنگنده با ماکت و عکس به نمایش در آمده اند در یکی از غرفه های ابتدایی نحوه سوخت گیری هوایی، هواپیماهای شناسایی و انواع هواپیماهای جنگنده به صورت ماکت و با کمک عکس به نمایش درآمده است. در قسمتهای مختلف موزه بخشهایی برای معرفی عملیات های مهم دوران دفاع مقدس اختصاص پیدا کرده است، در ادامه مسیر بر روی دیوارهای موزه در یک نگاه ایران در طی ۲۵۰۰ سال پیش دیده می شود، از دوران امپراطوری هخامنشیان تا شکست و زبونی پادشاهان قاجار و پهلوی که قطعه قطعه این مرز و بوم را به حراج گذاشتند و این نقشه، گواه روشنی برای مردم بیدار این زمان است، در ادامه، در سویی دیگر، نقشه ای از جوشش اقتدار و عزت است که فرزندان رشید هابیل، پایه های کاخ های قابیلیان را از جا کنده و به حکومت ۲۵۰۰ ساله پادشاهی پایان دادند، دراین نقشه، نمایی از سقوط شاه، گلستان انقلاب، تلاش شاه و غرب در براندازی انقلاب، پیوند با نهضت عاشورا، بدرقه ها و اعزام به جبهه، شکست دشمن و پایان جنگ و بازگشت آزادگان و در آخر نمایی از سازندگی به تصویر کشیده شده است. باغ موزه دفاع مقدس همدان از آثار منحصر به فرد کشور است و اما به حقیقت می توان باغ موزه دفاع مقدس استان همدان را یکی از آثار منحصر به فرد کشور دانست که حرکتی جدی و فرهنگی در زمینه به تصویر کشیدن دوران جهاد و حماسه در این کشور است. اینها تنها بخش از خلاقیت های به کار رفته در احداث بزرگترین باغ موزه دفاع مقدس غرب کشور است که بازدید از آن خاطراتی ناب را در ذهن بیننده بر جای می گذارد و این کم لطفی است که در سفر به همدان بازدید از این مکان زنده فراموش شود.

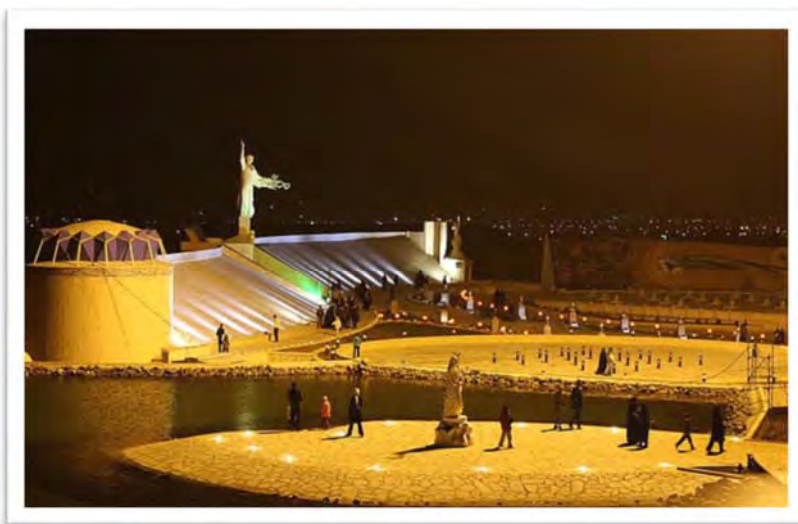

(تصویر-۳) نمایی از روایت گری دیوارهای موزه، نمایش روایتگری معنایی تاریخ ۲۵۰۰ ساله ایران زمین با نگاه حماسی فراز و فرودهای تاریخی (ماخذ: نگارنده)

مدیرکل حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس همدان در خصوص بازدیدهای انجام شده از این موزه گفت: تاکنون افراد زیادی از گروه ها و اقشار مختلف کشور از باغ موزه دفاع مقدس همدان بازدید کرده اند، جعفر زمردیان با بیان اینکه اجرای باغ موزه دفاع مقدس همدان از سال ۱۳۷۶ آغاز شد، گفت: این پروژه نه تنها به عنوان یک پایلوت بلکه به عنوان موزه سازی مراکز فرهنگی در کشور درخشیده است، او با اشاره به اینکه باغ موزه دفاع مقدس همدان اندیشه ای برای ساخت دیگر مراکز در استان های کشور شده است، اظهار داشت: این امر تلاش های خاموش مردان بی ادعای دوران دفاع مقدس را به ارمغان می آورد. آنچه در باغ موزه دفاع مقدس طراحی می شود، برای پاسخگویی به سوالات نسل های آینده است و در این میان زبان هنر بهترین و گویاترین زبان برای به نمایش درآوردن فرهنگ دفاع مقدس در این مکان است، این مکان برای بایگانی کردن واقعیت ها در چهار دیواری موزه طراحی نشده بلکه ضرورتی برای حفظ نمادهایی از ارزش های بدست آمده از قطره قطره خون شهیدان است (زمردیان، ۱۳۹۲)

(تصویر-۴) نحوه ارتباط فضایی و حرکتی درون مجموعه باغ موزه دفاع مقدس همدان و نمایش ورودی مجموعه (ماخذ: آرشیو نگارنده)

(تصویر-۵) نمایی از نورپردازی در شب باغ موزه دفاع مقدس همدان (ماخذ: آرشیو نگارنده)

استان همدان که همچون دیگر نقاط ایران دارای مردانی غیرتمند و زنانی شیر دل است، نقش والا و تاثیر گذاری در سالیان دفاع مقدس داشت که رهبر فرزانه انقلاب با دادن عنوان (دارالمجاهدین) به این غیرت و شیر دلی ترفیع بزرگی بخشیده است ضمن اینکه از افتخارات مردم این خطه، مقاومت و شهید پروری است. در حال حاضر باغ موزه دفاع مقدس همدان یکی از بزرگترین باغ موزه ها در سطح کشور است ، این باغ موزه با هدف معرفی میراث ماندگار و تکریم مقام هشت هزار شهید استان همدان احداث شده است. وی اضافه کرد: ایجاد فضاهای مفهومی مانند کلاس بمباران شده، سنگر اجتماعی، پست امداد جبهه، جمع آوری کمک های مردمی، اعزام ها، انواع لباس های نظامی، تمبر، تابلوهای نقاشی، نقش برجسته، نقاشی کودکان، ماکت های عملیاتی و مزار شهید گمنام نیز از دیگر بخش های مختلف این مرکز فرهنگی است. زمریدیان اظهار داشت: سردیس ۳۶ سرتار و امیر شهید استان همدان، سفره ولایت، کتیبه مقاومت، خاکریز بتنی و حکاکی اسامی هشت هزار شهید استان بر سنگ، المان های دفاع مقدس، بازسازی فضای جبهه و سکوی نمایش ادوات جنگی، ارائه آثار و غنایم به دست آمده از رژیم عراق در عملیات های مختلف در ۵,۲ هکتار فضای سبز، محوطه بیرونی از ویژگیهای این مجموعه محسوب می شود.

تجزیه و تحلیل نمونه های موردی (باغ موزه دفاع مقدس کرمان)

باغ موزه دفاع مقدس کرمان به عنوان یکی از بزرگترین باغ موزه های دفاع مقدس کشور است که ساختمان آن با الهام از معماری ایرانی و سنتی کرمان طراحی و به جلوه گاهی از هنر، ایثار و مقاومت تبدیل شده است، باغ موزه دفاع مقدس کرمان به عنوان یکی از بزرگترین باغ موزه های دفاع مقدس کشور است که ساختمان آن با الهام از معماری ایرانی و سنتی کرمان و با توجه به اقلیم و سازه های سنتی از قبیل بادگیرهای کرمان و با استفاده از مصالح اقلیمی طراحی و ساخته شده است. موزه دفاع مقدس کرمان در واقع خاطرات جنگ و دوران دفاع مقدس و دلاورمردی ها و رشادت های لشکر ۴۱ ثارالله را در دوران دفاع مقدس و نیز خاطرات دفاع و روزهای جنگ و انقلاب را برای نسل های آینده در خود نگه می دارد. زنده نگه داشتن یاد و خاطره شهیدان و ایثارگران، ترسیم

ابعاد توطئه دشمن، مشارکت و همدلی همه جانبه مردمی و انعکاس پیام شهدا در قالب وصیت‌نامه‌ها، گوشه‌ای از اهداف ساخت موزه دفاع مقدس کرمان محسوب می‌شوند.

(تصویر-۶)- نمایی از مقبره مطهر هشت شهید گمنام، نمایش هوشمندانه استفاده از عناصر تزئینی معماری ایرانی اسلامی مانند مقرنس بندی و یزدی بندی و استفاده از ستونهایی که وام دار معماری ایرانی می باشد. (ماخذ: نگارنده)

بهبانه اجرای این طرح فرهنگی، برگزاری کنگره سرداران و ۸ هزار شهید استان‌های کرمان و سیستان و بلوچستان بود که با تدبیر سردار حاج قاسم سلیمانی، فرمانده پیشین لشکر ۴۱ ثارالله و با هدف انتقال فرهنگ ایثار، جهاد، شهادت و نیز اثبات حقانیت ملت مسلمان ایران در جنگ ۸ ساله ایران و عراق در سال ۱۳۷۷ با ۱۱ ماه کار مداوم ساخته شد و مصادف با سالروز فتح خرمشهر (روز ملی مقاومت) به بهره‌برداری رسید، این موزه را یکی از استادان دانشگاه علم و صنعت تهران طراحی کرده که در زمینی به مساحت ۲۳ هزار مترمربع و با صرف هزینه‌ای بالغ بر ۱۱ میلیارد ریال ساخته شده است. ساخت این موزه در مرکز شهر و جنب مصلاي بزرگ کرمان، موقعیت مناسبی به این مرکز فرهنگی بخشیده است. در آغاز ورود به موزه دفاع مقدس، پارک شهدا به چشم می‌خورد که در دو سمت این پارک ۸ شهید گمنام آرمیده‌اند در وسط پارک آب نما و در دو طرف آن تندیس‌های ۱۷ سردار شهید استان بر روی سنگ حکاکی شده که در نگاه نخست، تصویری از گل لاله در چشم بیننده مجسم می‌کنند، بر فراز سردر محوطه نمایشگاه دو نماد عاشورا و کوثر وجود دارد که سردر عاشورا از جنس پوک و نمادی از شبکه‌های ضریح مطهر امام حسین (ع) است و قدری جلوتر پرچم «یا ثارالله» دیده می‌شود که بر فراز آن پنجه‌ای وجود دارد و کلمه الله اکبر در وسط آن نقش بسته است. بر فراز این گنجینه یک گل لاله در حال شکفتن قرار دارد که ۴ گلبرگ اطراف آن دیده می‌شود و سر در ورودی موزه ۸ ستون به واسطه ۸ سال دفاع مقدس به چشم می‌خورد، ساختمان اصلی موزه به دو بخش مجزا تقسیم می‌شود که یک بخش فضای روباز و بخش دیگر فضای بسته است و در مجموع ۲ هزار و ۵۵۰ مترمربع مساحت دارد. فضای بسته موزه شامل ۸ تالار است که هر تالار یک موضوع را دنبال می‌کند.

(تصویر-۷)-نمایش چگونگی استفاده از اصول باغ سازی ایرانی-اسلامی(الگوی چهارباغ) ورعایت اصل سلسه مراتب فضایی روایت مسیر تعالی با استفاده از عنصر معنایی آب به عنوان مظهر پاکی وزلالی(ماخذ:آرشیو نگارنده)

در تالار عبرت دفاع مردم سلحشور ایران با جنگ‌های ۲۰۰ ساله قبل از انقلاب مقایسه شده و ناکامی‌های آن دوران با استفاده از اسناد و نقشه‌ها در معرض دید بازدید کنندگان قرار گرفته است.

(تصویر-۸)-تالار عبرت،نمایش چگونگی استفاده از قوس کلیل،طراحی رواق ها واستفاده از تزئینات هندسی مانند واستفاده از گره چینی در طراحی درها،پنجره ها وفضاها ی پیرامونی تالار(ماخذ: آرشیونگارنده)

در این تالار عهدنامه‌های مختلفی که در دوران‌های گذشته به واسطه آن سرزمین بزرگ ایران را تقسیم کرده‌اند، از جمله قطعنامه ترکمن‌چای،گلستان و نیز متن قطعنامه ۱۹۷۵ الجزایر به نمایش گذاشته شده است، ر این تالار اسناد قبل از آغاز جنگ و حمله‌های پراکنده دشمن، شلیک خمپاره، تصرف برخی از پاسگاه‌های مرزی و چند وسیله مربوط به جنگ در معرض دید

بازدیدکنندگان قرار دارد، در این تالار اسناد مربوط به شروع جنگ، دستور صدام حسین مبنی بر تصرف شهرهای مختلف ایران و کمک کشورهای غربی و کشورهای عرب به صدام به منظور تضعیف جمهوری اسلامی و خیال خام به زانو درآوردن ایران به چشم می خورد. در این تالار وحشی گری های صدام در قالب حمله های شیمیایی، حمله به مراکز عمومی، مدارس، بیمارستان ها و شکنجه آزادگان در دوران دفاع مقدس و بعد از آن آثار مربوط به آزادگان که در دوران اسارت به دست خودشان ساخته شده، در معرض دید بازدیدکنندگان قرار گرفته است، در این تالار که ششمین تالار موزه است، مدارک مربوط به پیروزی ها و پایداری مردم ایران، نامه های مبادله شده میان رئیس جمهور وقت ایران و صدام حسین، تصاویر مربوط به فتح های بزرگ از جمله فتح خرمشهر و مدال های دریافتی فرماندهان دفاع مقدس و غیره به نمایش درآمده است.

(تصویر-۹)-نمایشی از چیدمان وسازماندهی فضایی در تالار پیروزی،روایتگری پیروزی ها وفتوحات رزمندگان اسلام از جمله فتح خرمشهر(ماخذ: آرشیو نگارنده)

در تالار شهدا تصاویر تعدادی از سرداران شهید از سراسر ایران و پیراهن شهیدان از جمله پیراهن سردار علی ماهانی که باقیمانده پیکر پاکش پس از ۱۴ سال پیدا شد، به نمایش گذاشته شده است. در این تالار ماکت پویا و متحرک عملیات «الفجر ۸» جای دارد. این ماکت با استفاده از نور، تصویر و صدا به صورت الکترونیکی و مکانیکی عملیات والفجر ۸ و عبور رزمندگان را به مدت ۵۰ دقیقه اجرا می کند. در این ماکت ۴۵ هزار متر سیم به کار رفته و حرکت تانک ها، نفربرها، سقوط هواپیما، بمباران هواپیماها، ریختن منوره های خوشه ای، شلیک تانک ها شبیه عملیات والفجر ۸ طراحی و در مقیاس ۱۱ هزار ساخته شده است، به شکلی که بیننده خود را در یک منطقه عملیاتی احساس می کند این ماکت به دست نیروهای متخصص لشکر ۴۱ ثارالله طراحی و ساخته شده است. فضای روباز به سه قسمت شامل نمایش سلاح های جنگی سنگین و سبک که ۸۰ درصد آنها غنیمتی است، سنگرهای خودی و سنگرهای دشمن تقسیم می شود. فضای بیرون، منطقه عملیاتی کربلای ۵ را در منطقه شلمچه به نمایش می گذارد و شبیه به قسمتی از منطقه عملیاتی کربلای ۵ طراحی و ساخته شده است (ماخذ: آرشیو نگارنده)

(تصویر-۱۰)-نمایی از فضای روباز باغ موزه،نمایش چگونگی استفاده از المانهای معنایی وچیدمان عناصر یادمانی در محوطه

واستفاده از مصالح بوم آورد وعناصر اقلیمی کرمان نظیر بادگیرها(ماخذ:آرشیو نگارنده)

سنگرهای خودی با صدای بسیار زیبای افکتهای ویژه عملیاتی زیر پوشش قرار گرفته است، به شکلی که شخص احساس می کند در منطقه عملیاتی قرار دارد و ۷۰ درصد صداها (افکتهای) مربوط به همان عملیات کربلای ۵ است که از بی سیمها رد و بدل شده و در داخل هر سنگر صدای مخصوص آن سنگر شنیده می شود، برای مثال در سنگر اورژانس صدای آمبولانس و صحبت های پرستار و پزشک و ناله مجروحان جنگی، در سنگر تبلیغات صدای اذان، کلاس های مختلف حدیث و قرآن، در سنگر اجتماعات، سخنرانی و در سنگر فرماندهی بحث توجیه نقشه عملیاتی کربلای ۵ با همان صداها طراحی و در معرض بازدید علاقه مندان قرار گرفته است. در بخشی از این فضا هم آب گرفتگی که نیروهای دشمن در منطقه شلمچه به منظور جلوگیری از نفوذ رزمندگان ایجاد کرده بودند با ۳۰ هزار متر مکعب آب در برکه، طراحی شده تا شبیه منطقه عملیاتی بازسازی و شبیه سازی شود که چندین قایق نیز برای بازدید عملیاتی علاقه مندان و دیدار از منطقه فرضی دشمن در این برکه قرار گرفته است آخرین قسمت موزه دفاع مقدس کرمان فضای روباز گلزار شهداست که ۸ هزار سنگ قبر شهدای استان های کرمان و سیستان و بلوچستان در آنجا به شکل تزیینی و نمادین ساخته شده است، در این بخش برای شهدای هر شهرستان به تفکیک سنگ قبرهایی جداگانه طراحی شده است.

جدول ۱- نظام ارزشها-تبیین اصول ومفاهیم معماری ایرانی اسلامی(ماخذ:برومند، ۱۳۹۵)

عنوان ارزش	تبیین معنایی	راهبردهای طراحی
ایثار	از خود گذشتن	سلسله مراتب حجمی، دربرگیری سطوح حجمی توسط یک دیگر، نمایش حجمی یا تصویر سازی مفهومی در قالب فضایی همچون تالار
گمنام	خلوص-عرفان، تواضع	طراحی فضاهای پیدا وپنهان، طراحی مسیرهای حرکتی معنایی در راه رسیدن به گمنامی، طراحی المانهای معنایی
شهید	تعالی-عاشق-زندگی	ارتباط با طبیعت برمبنای آیه شریفه که زنده بودن وروزی خوردن شهدا را صحه می گذارد، استفاده از مصالح شفاف، مفاهیم معنوی باغ های ایرانی
شهادت	تولد-فتح قله-رسیدن به محبوب	استفاده از فرم کوه در راستای نشان دادن منتهی تعالی ورسیدن یک انسان، استفاده از المانهایی که تداعی گر تولد باشند
جانباز	نیمه راه، جامانده، راوی حماسه	استفاده از عناصری مانند نخلهای بی سر، اشارات معنایی به حضرت عباس(ع) طراحی مسیری همچون بین الحرمین که روایتگر انتظار وصال جانبازان تاشهادت باشد.
دفاع مقدس	تکلیف-باور-مجاهدت	استفاده از سطوحی که در عین صلابت تداعی گر نرمی ولطافت باشند مثلاً با استفاده از مصالح
هورالعظیم	مکان مقدس- باتلاق، مرداب، خوزستان، گمنامی	استفاده از فرم باتلاقی ونیزارها که کلیدواژه ای آشنا برای رزمندگان می باشد.
شلمچه	مکان مقدس-شیمیایی	شاید بتوان شلمچه را به عنوان اوج ایثار ومظلومیت بیان کرد که تا به امروز روایت گر فرزندان این مرزوبوم می باشد که قربانی شیمیایی شده اند.
بندگی	ذوب شدن در محبوب	استفاده از فرم هایی که تنها رو به آسمان دارند

در جدول شماره(۱) سعی بر آن گردیده است که با تحلیل وتبیین مفاهیم به سمت اصول برویم وپس از طبقه بندی مفاهیم در راستای تحقق هریک از مفاهیم سعی کرده ایم راهبردهایی را مبتنی بر آیات قرآن ونهج الابلاغه ونمادهای معنایی به عنوان بایدهایی که باید به عنوان مینا قرار بگیرد را مشخص نماییم ودر پایان راهبردهایی را جهت تحقق وسازگاری هرچه بهتر بااصول به عنوان کانسپت های طراحی پیشنهاد داده ایم.

جدول ۲- سنجش تحقق پذیری اصول ومفاهیم ایرانی اسلامی در طراحی باغ موزه دفاع مقدس (مطالعه موردی کرمان وهمدان) (ماخذ: برومند: ۱۳۹۵)

اصول ومفاهیم	نمونه های موردی	عالی	بسیار خوب	خوب	متوسط	ضعیف
اصل مردم واری	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●		
اصل ارتباط با طبیعت	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل درونگرایی	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل سلسله مراتب فضایی	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان	●	●	●		
اصل استفاده از الگوهای تزئینی	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل استفاده از اصول باغ سازی ایرانی	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل حفظ حریم	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل پرهیز از بیهودگی	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل استفاده از عناصر معنایی	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان		●	●	●	
اصل تقدم حرکت پیاده بر سواره	باغ موزه دفاع مقدس همدان، کرمان	●	●	●		
میزان تحقق پذیری	باغ موزه دفاع مقدس همدان	۵۸ درصد				
میزان تحقق پذیری	باغ موزه دفاع مقدس کرمان	۸۴ درصد				

نتیجه گیری:

باتوجه به ارزیابی وتحلیلی که بر مبنای مشخصات وتصاویر ومبانی نظری باغ موزه های دفاع مقدس کرمان وهمدان مطابق جدول شماره (۲) انجام شده است میزان تحقق پذیری اصول ومفاهیم معماری ایرانی اسلامی مورد سنجش در باغ موزه کرمان ۸۴ درصد ودر همدان ۵۸ درصد می باشددر کل در هر دو مجموعه طراحان سعی در رعایت اصول معماری ایرانی اسلامی نموده اند ولی در مجموعه همدان طرح بیشتر بر مبنای مبانی معنایی مبتنی بر مفاهیم شهادت طلبی، سلحشوری ومبانی مفهومی همچون مستندسازی وفضاسازی صحنه ها ووقایع خاطراتی همچون کلاس بمباران شده، سنگر اجتماعی، پست امداد جبهه، جمع آوری کمک های مردمی، اعزام ها، انواع لباس های نظامی، تمبر، تابلوهای نقاشی، نقش برجسته، نقاشی کودکان بوده است ولی در باغ موزه کرمان در کنار مفاهیم معنایی همچون عاشورا، عملیات کربلای ۵ ولشگر ثارالله به طرز هوشمندانه ای از الگوها ونمادها وطرح باغ های ایرانی اسلامی بهره برده است، در پایان ضمن تشکر از سردار امیری مدیریت مجتمع آیه ها در مشهد که در انجام این تحقیق مشوق وراهنمای ما بودند رعایت اصولی را به طراحان که از این پس می خواهند در این حوزه گام بردارند پیشنهاد می نمایم اصولی همچون احیاء پیاده راهها واولویت پیاده بر سواره، استفاده هرچه بهتر از طبیعت با توجه به مفاهیم باغ های ایرانی

اسلامی باتوجه به مفاهیم شهید و شهادت، استفاده از مصالح بوم آورد و بومی تاحد امکان، پرداختن عمیق تر به فلسفه عاشورا و عناصری که به روایتگری هرچه بهتر موضوع کمک نماید مثلاً نخل به عنوان یک نماد عاشورایی در استانهای یزد و کرمان، رعایت اصل سلسله مراتب فضایی که علاوه بر این که از اصول معماری ایرانی اسلامی می باشد به لحاظ معنایی همسو با مفهوم شهید و شهادت در مسیر تعالی می باشد.

منابع:

زهرای برونمند، ۱۳۹۵، طراحی باغ موزه دفاع مقدس مشهد، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بیرجند، استاد راهنما- دکتر مهدی حمزه نژاد

مهریزی، مهناز و آریتا رجبی، ۱۳۹۳، نقش باغ موزه دفاع مقدس تهران در جذب گردشگر، اولین کنفرانس ملی جغرافیا، گردشگری، منابع طبیعی و توسعه پایدار، تهران، موسسه ایرانیان، قطب علمی برنامه ریزی و توسعه پایدار گردشگری دانشگاه تهران، علیپور خبیر، قاسم، ۱۳۹۲، باغ موزه یادگارهای فرهنگ و هنر اسلامی ایران، پایانامه کارشناسی ارشد دانشکده هنر و معماری دانشگاه علم و صنعت، استاد راهنما- دکتر کریم مردمی

قبادایان، وحید. (۱۳۸۷). بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم.

پیرنیا، محمد کریم. (۱۳۸۲). آشنایی با معماری اسلامی ایران، انتشارات علم و صنعت، چاپ هفتم.

مصاحبه با مدیرکل حفظ و نشر آثار دفاع مقدس استان همدان، ۱۳۹۲، مآخذ: آرشیو مرکز حفظ و نشر آثار دفاع مقدس جمهوری اسلامی ایران.

مهدی ذاکری، ۱۳۸۷، باغ موزه دفاع مقدس آئینه حماسه و حضور، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد، استاد راهنما دکتر محمد مهدی مهدیزاده

محمد باقر کنگری، ۱۳۸۰، پارک موزه دفاع مقدس تبریز، پایانامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علم و صنعت ایران، استاد راهنما- محمد علی خان محمدی.

ثقه الاسلامی، عمیدالاسلام، مهناز امین زاده، ۱۳۹۲ (بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به کار رفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غربی، نشریه هویت شهر، شماره سیزدهم/ سال هفتم، بهار ۱۳۹۲).